

А65

2105

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

АНДРІЙЧУК Іванна Петрівна

НБ НПУ

імені М.П. Драгоманова

УДК 159. 923

100310010

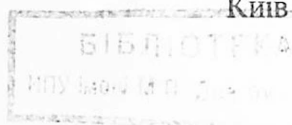
ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ
У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2003

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Тернопільському державному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент,
РАДЧУК Галина Кіндратівна
Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри практичної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
КОЛОМІНСЬКИЙ Наум Львович
Міжрегіональна Академія управління персоналом, завідувач кафедри психології;

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
ПАНОК Віталій Григорович
Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, директор.

Провідна установа: Прикарпатський університет імені В. Стефаника,
кафедра педагогічної та вікової психології,
Міністерство освіти і науки України,
м. Івано-Франківськ.

Захист відбудеться "21" травня 2003 р. о 14³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 15 квітня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

— Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна педагогічна практика вищої школи засвідчує позитивність змін на шляху переходу від школи адміністративно-бюрократичної, догматичної та соціально-комформної до школи демократичної, гуманістичної, розвиваючої та особистісної. Саме гуманістично-демократична педагогіка, яка базується на ідеї співробітництва, співбуття викладача та студента, здатна сприяти розкриттю творчого потенціалу особистості, її психологічній підготовці до творчого розв'язання професійних завдань, особливо у складних видах діяльності, до яких належить робота практичного психолога.

Основним предметом професійної діяльності психолога є конкретна індивідуальна життєва ситуація клієнта. Завдання психолога – її проаналізувати, оцінити й скоригувати. Для такої роботи залучаються всі наявні знання, життєвий досвід, інтуїція. Професіоналізм психолога-практика потребує самопізнання й психокорекції власних проблем, інакше актуальний матеріал взаємодії з клієнтом може бути сприйнятий спотворено на емоційному та когнітивному рівнях. Стає зрозумілим, що тільки людина з позитивною Я-концепцією може допомогти клієнтові вирішити його проблеми. У зв'язку з цим виникає низка питань, пов'язаних з підготовкою психолога-практика і вимогами до нього як до професіонала та особистості.

Основну концептуальну парадигму проблеми Я-концепції сформували представники гуманістичної психології (Р.Бернс, Ч.Кулі, А.Маслоу, Р.Мей, Дж.Мід, Дж. Олпорт, К.Роджерс та ін.).

Я-концепція як динамічна система уявлень особистості про себе, що існують в усвідомлюваній та неусвідомлюваній формах, в поєднанні з їх емоційно забарвленою оцінкою та поведінковою реакцією, була об'єктом вивчення і вітчизняних дослідників. Так, психологічний зміст поняття "Я-концепція" розкрито в роботах М.Й.Боришевського, Т.В.Говорун, І.С.Кона, Ю.М.Орлова, О.Т.Соколової, В.В.Століна, П.Р.Чамати, І.І.Чеснокової та ін. Структура Я-концепції особистості та психологічні характеристики її основних компонентів висвітлені в роботах К.А.Абульханової-Славської, О.Г.Асмолова, І.Д.Беха, М.Й.Боришевського, Л.В.Бороздіної, Р.М.Грановської, О.Є.Гуменюк, Л.В.Долинської, А.В.Захарової, Г.І.Ліпкіної, С.Д.Максименка, А.В.Петровського, Л.С.Рубінштейна, О.Т.Соколової, В.В.Століна, І.І.Чеснокової та ін. У деяких дослідженнях з'ясовувались функції Я-концепції в різних видах діяльності та поведінці (Т.В.Дмитрова, І.С.Кон, Г.К.Радчук, В.І.Юрченко та ін.). Віковій динаміці формування Я-концепції присвячені роботи І.С.Кона, С.Б.Кузикової, І.А.Слободянюка, Л.М.Співак та ін.

На актуальність проблеми формування професійно важливих якостей особистості майбутнього психолога наголошують українські дослідники О.Ф.Бондаренко, С.В.Васьковська, Ж.П.Вірна, В.В.Власенко, П.П.Горностаї, Л.В.Долинська, Ю.Г.Долінська, В.І.Карікаш, Н.Л.Коломінський, В.Г.Панок, Н.І.Пов'якель, Л.Г.Терлецька, Л.І.Уманець, Н.В.Чепелева, Т.Н.Щербакова,

Т.С.Яценко. Водночас вивчення наукової літератури з проблеми Я-концепції показало відсутність досліджень щодо факторів впливу на становлення Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога в умовах вищої школи. Ні у вітчизняній, ні в зарубіжній літературі питання формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів окремо не розглядалися.

Таким чином, соціальна та психолого-педагогічна значущість проблеми, необхідність подальшого розширення її теоретичних та експериментальних досліджень і зумовили вибір теми нашого дослідження “Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки”. Тема входить до плану науково-дослідних робіт Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка, затверджена вченою радою університету (протокол №8 від 30.03.1999р.) та координаційною радою з психолого-педагогічних досліджень АПН України (протокол №5 від 14.06.1999р.).

Об’єктом дослідження є процес становлення самосвідомості особистості майбутнього практичного психолога.

Предмет дослідження – формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів в умовах навчання у вищому навчальному закладі.

Метою даної дисертаційної роботи є експериментальне дослідження психологічних особливостей Я-концепції особистості та розробка концептуальної психолого-педагогічної моделі формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки.

Гіпотеза нашого дослідження полягає у наступних положеннях:

1. Я-концепція особистості майбутнього практичного психолога – студента-першокурсника характеризується дизгармонійністю, що може проявлятися у неадекватній самооцінці, екстернальному локусі контролю, особистісній тривожності, почутті неповноцінності, і є перешкодою становлення особистості фахівця.

2. Гармонізація Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога в умовах навчання у вузі пов’язана із спрямуванням навчально-виховного процесу на особистісно зорієнтовану модель з використанням її можливостей в активізації процесів самопізнання та саморозвитку.

Відповідно до мети та гіпотези були поставлені такі **завдання**:

1. Визначити теоретичні засади проблеми Я-концепції, її природи та структури, особливостей її розвитку та значення в контексті професійної підготовки практичного психолога.

2. Виявити особливості та динаміку Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі навчання у вузі.

3. Розробити концептуальну психолого-педагогічну модель формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів.

4. Апробувати створену модель у навчально-виховному процесі та розробити рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів і практичних психологів

освіти щодо оптимізації умов становлення особистості практичного психолога.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є положення гуманістичної психології про сутність особистості та активізацію особистісного потенціалу (Р.Бернс, А.Маслоу, К.Роджерс); вітчизняні концептуальні положення розвитку та формування особистості (К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьев, А.Г.Асмолов, Г.О.Балд, І.Д.Бех, Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, Б.С.Братусь, Л.С.Виготський, Т.В.Говорун, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, В.М.Мясищев, О.Б.Орлов, С.Л.Рубінштейн), дослідження процесу професійного становлення особистості психолога (Г.С.Абрамова, О.Ф.Бондаренко, І.В.Дубровіна, Ю.М.Ємельянов, В.Г.Панок, Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелева, Т.С.Яценко).

Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс *методів* дослідження: аналіз, систематизація та узагальнення психолого-педагогічної наукової літератури; психолого-педагогічний експеримент (констатуючий та формуючий); психодіагностичні методи (проективні та питальникові); бесіда; активне соціально-психологічне навчання; статистичні методи обробки отриманих даних.

База дослідження. Дослідження проводилось на базі психолого-педагогічного та історичного факультетів Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка. Усього в дослідженні взяли участь 188 студентів. Відповідно до поставлених завдань дослідження проводилося у шість етапів (теоретичний, попередній, констатуючий, формуючий, контрольний, заключний) впродовж 1998-2002 рр.

Наукова повизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що дістало подальшого розвитку поняття "Я-концепція", обґрунтовано необхідність цілеспрямованого формування позитивної Я-концепції у процесі підготовки майбутніх практичних психологів; поглиблено психологічні знання про проблему становлення і формування Я-концепції особистості; експериментально доведено, що гармонізація Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога пов'язана з реалізацією в практиці принципів особистісно зорієнтованого навчання, гуманістичного підходу; виявлено основні показники Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів (особливості самооцінки, внутрішньоособистісних проблем, рівень самоповаги, суб'єктивного контролю, особистісної тривожності); сформульовано теоретичні положення, які лежать в основі формування позитивної Я-концепції особистості практичних психологів (орієнтація на цінність особистісного досвіду, активізація суб'єктності, стимуляція осмисленого учіння, реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і студентів у практиці навчально-виховного процесу); розроблено концептуальну психолого-педагогічну модель особистісної підготовки майбутніх практичних психологів, яка включає теоретичні положення та систему організації роботи щодо гармонізації Я-концепції особистості.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що розроблена і апробована концептуальна модель особистісної підготовки майбутнього практичного

психолога та рекомендації щодо оптимізації умов становлення особистості практичного психолога можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів та практичними психологами освіти.

Особистий внесок автора полягає у виявленні особливостей та показників Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога у процесі професійної підготовки, обґрунтуванні можливості гармонізації Я-концепції особистості на основі активізації самопізнання, самоаналізу та саморегуляції у студентів, а також створенні та апробації у навчально-виховному процесі системи роботи із формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів. У спільних публікаціях використані ідеї та результати експериментального дослідження автора.

Вірогідність і надійність результатів дослідження забезпечується комплексним використанням методів і методик, адекватних меті та завданням дослідження, методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, якісним і кількісним аналізом одержаних даних, результативністю гармонізації Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога, використанням методів математичної статистики.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення і результати дисертаційного дослідження обговорювались на III з'їзді Товариства психологів України "Творча спадщина Г.С.Костюка та сучасна психологія. До 100-річчя від дня народження академіка Г.С.Костюка" (Київ, 2000), Міжнародному конгресі "Стрессы в повседневной жизни детей" (Одеса, 2000), Всеукраїнській науковій конференції "Християнство в українській історії, культурі й освіті" (Тернопіль, 2000), Міжнародній науковій конференції "Особистість в розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні" (Івано-Франківськ, 2000), 5-й науково-практичній конференції української спілки психотерапевтів "Особистість психотерапевта в терапевтичному полі" (Тернопіль, 2000), регіональній науково-практичній конференції "Ступенева підготовка психологів-фахівців: бакалавр, спеціаліст, магістр" (Львів, 2001), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Психолого-педагогічні засади професійного становлення особистості практичного психолога і соціального педагога в умовах вищої школи" (Тернопіль, 2003), на засіданнях та наукових конференціях кафедри практичної психології ТДПУ імені В.Гнатюка. Робота "Психолого-педагогічні умови формування позитивної Я-концепції у майбутніх практичних психологів" нагороджена Дипломом переможця 1-го відкритого конкурсу "Развитие личности в учебном процессе" (Одеса, 2002).

Результати дослідження впроваджувалися під час читання лекцій, проведення практичних і семінарських занять на психолого-педагогічному факультеті Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка (довідка №162/03), природничо-географічному факультеті (відділення "біологія і практична психологія") Національного педагогічного

університету ім. М.П.Драгоманова (довідка №07-10/1314), психологічному факультеті Тернопільського експериментального інституту педагогічної освіти (довідка №84). Зміст дисертаційного дослідження успішно використовується в навчальних курсах “Психологія самосвідомості”, “Психологічна служба”, “Психологія педагогічної праці”, в науково-методичному забезпеченні психологічної служби Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка, в навчальних курсах “Психологія особистості” та “Психотренінг” Тернопільського експериментального інституту педагогічної освіти.

Публікації. Основні положення і результати дослідження відображені в 15 публікаціях автора, серед яких 6 статей у фахових виданнях, затверджених переліком ВАК України, матеріали конференції, методичні рекомендації.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку 241 джерела використаної літератури, серед яких 18 іноземною мовою та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 174 сторінках комп'ютерного набору і містить 13 таблиць та 6 рисунків на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, особистий внесок автора, методологічні та теоретичні засади дослідження, використані методи, вказується сфера апробації результатів дослідження та наводяться дані про структуру роботи.

У *першому розділі* “*Теоретичні засади проблеми формування позитивної Я-концепції особистості в контексті професійної підготовки практичного психолога*” проводиться аналіз наукової літератури з проблем самосвідомості, її природи, структури і особливостей Я-концепції, професійного становлення практичного психолога.

У психологічній науці не існує єдності у вживанні понять, які позначають психологічний феномен “Я-концепція”, що викликає незрозумілі труднощі при його теоретичному аналізі. Поняття “Я-концепція” народилося в 50-х роках у руслі гуманістичної психології, представники якої (Р.Бернс, А.Маслоу, К.Роджерс і ін.) прагнули до розгляду цілісного людського Я і його особистісного самовизначення в мікросоціумі.

У роботах вітчизняних авторів поняття “Я-концепція” визначається як відносно стабільна, більш чи менш усвідомлена, така, що переживається як неповторна, система уявлень індивіда про себе, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе (О.О.Бодальов, А.Г.Ковальов, І.С.Кон, С.Л.Рубінштейн, В.В.Столін та ін.). У дисертаційному дослідженні уточнюється зв'язок між найбільш вживаними поняттями у сфері психології Я: “самосвідомість”, “Я-концепція”, “самооцінка”.

Теоретичні аспекти Я-концепції розглядаються у психологічній літературі,

перш за все з точки зору представлення її як продукту самосвідомості, зокрема, у вигляді сукупності уявлень про власне Я, в поєднанні з їх емоційно-забарвленою оцінкою та поведінковою реакцією. Розглядаються як загальнопсихологічні погляди на розв'язання проблеми самосвідомості (Б.Г.Ананьєв, Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн, В.В.Столін, П.Р.Чамата, І.І.Чеснокова, О.В.Шорохова та ін.), так і окремі теоретичні і прикладні питання: генеза самосвідомості в різні вікові періоди (Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, Д.Б.Ельконін, Ю.М.Орлов, І.С.Кон, Л.І.Ліпкіна, А.К.Осницький, І.А.Слободянюк та ін.), залежність самосвідомості від ставлення інших (О.О.Бодальов, Т.В.Говорун, Я.Л.Коломінський, А.А.Реан та ін.), закономірності розвитку професійної самосвідомості (В.Н.Козієв, Н.Л.Коломінський, Ю.Н.Кулюткін, Л.М.Мітіна, Г.К.Радчук, В.І.Юрченко та ін.).

В психології існують різні підходи до розуміння структури Я-концепції, її компонентів (Р.Бернс, О.Є.Гуменюк, А.В.Захарова, І.С.Кон, А.В.Петровський, С.П.Тищенко та ін.). Більшість психологів, розглядаючи Я-концепцію як складне, багаторівневе утворення, дотримуються трьохкомпонентного підходу до її будови, а саме: 1) когнітивна складова (або образ Я); 2) емоційно-оцінна складова (самооцінка, самоставлення, самоповага); 3) поведінкова складова (саморегуляція та самоконтроль в поведінковій діяльності). Проте зміст вищевказаних структурних компонентів дослідниками визначається неоднаково (Р.Бернс, Л.В.Бороздіна, І.С.Кон, А.В.Петровський, О.Т.Соколова, Л.М.Співак, В.В.Столін, Л.М.Фрідман, П.Р.Чамата, І.І.Чеснокова, В.І.Юрченко та ін.). В структурі Я-концепції виділяються різноманітні модальності, основними з яких є реальне Я, ідеальне Я, дзеркальне Я (У.Джеймс, І.С.Кон, Ч.Кулі, Дж.Мід, Ю.М.Орлов, К.Роджерс, М.Розенберг, І.І.Чеснокова та ін.).

За змістом розрізняється позитивна та негативна Я-концепція (Р.Бернс, І.Ю.Кулагіна, К.Роджерс, Л.М.Фрідман та ін.).

Аспекти становлення Я-концепції особистості (основні механізми, психологічні захисти та ін.) представлені в дослідженнях А.В.Візгіної, Р.М.Грановської, І.С.Кона, Ю.М.Орлова, М.Розенберга, О.Т.Соколової, В.В.Століна, П.Р.Чамати, І.І.Чеснокової, Т.С.Яценко та ін.

Значущість проблеми формування позитивної Я-концепції особистості майбутнього фахівця зумовлена потребами підготовки практичного психолога. У зв'язку з цим активізувались дослідження щодо визначення основних вимог до змісту освіти практичних психологів (В.Г.Панок); розробки концепції професійної підготовки психолога, визначення змісту понять "психологічна готовність практичного психолога", його "професійна компетентність" (Н.В.Чепелева); психологічних передумов готовності до професії психолога, функцій та класів професійно-психологічних завдань, які вирішує фахівець-психолог, створення моделі особистості психолога-практика та визначення основних характеристик його діяльності (Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелева), особливостей розвитку особистості психолога-практика в процесі професійної підготовки (Ю.Г.Долінська, Л.Г.Терлецька, Л.П.Шумакова).

Аналіз засвідчує, що центральною ланкою системи підготовки практичних психологів має бути особистісна підготовка, яка інтегрує всі інші елементи цієї системи. Саме орієнтація на особистісне становлення студентів, на формування їхньої професійної культури та професійної ідентифікації і лежить в основі сучасного підходу до проблеми особистісної підготовки практичного психолога і, зокрема, до проблеми формування позитивної Я-концепції особистості.

У другому розділі *“Особливості Я-концепції особистості студентів – майбутніх практичних психологів”* представлено теоретичні та методичні засади дослідження, результати експериментального вивчення особливостей Я-концепції студентів-першокурсників на прикладі порівняння Я-концепції у студентів психолого-педагогічного та історичного факультетів, динаміка Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки, визначені показники та групи студентів з різними особливостями Я-концепції.

Аналіз літератури показав, що емпірично Я-концепція може виявлятися як певна когнітивна характеристика образу Я, пов'язана із соціально-рольовою та особистісною ідентифікацією студента чи прояву механізму самоатрибуції; відповідним емоційно-оцінним ставленням до себе, переживанням цілісності, непорушності власного Я, певною внутрішньою вчинковою активністю, зокрема у виборі локусу контролю як одного з механізмів психологічного захисту сформованого образу Я. Особистісну тривожність ми розглядаємо, як один із можливих емпіричних проявів негативної Я-концепції особистості студентів, зокрема емоційної її підструктури.

Розробляючи методичні аспекти дослідження, ми виходили з того, що Я-концепція є складним, інтегральним, динамічним психічним явищем, індикаторами якого можуть бути особливості самооцінки, внутрішньоособистісних проблем, рівень суб'єктивного контролю, самоповаги, особистісної тривожності.

Констатуючий експеримент проводився у два етапи: на I етапі – для початкового орієнтування щодо особливостей Я-концепції особистості, використовували питальникові методики; на II етапі – для поглибленого вивчення особистісних проблем, які пов'язані з Я-концепцією особистості – проєктивні методики.

Виходячи із завдань констатуючого експерименту було визначено діагностичний комплекс, який включав у себе: 1) методику для дослідження рівня самооцінки С.А.Будассі; 2) методику для дослідження локусу контролю Дж.Роттера; 3) шкалу самоповаги М.Розенберга; 4) графічну методику “Дім-Дерево-Людина” Дж.Бука; 5) методику незакінчених речень А.Філіпса для визначення особливостей та динаміки Я-концепції особистості.

У констатуючому експерименті взяло участь 188 студентів.

На основі виявлення та узагальнення даних про особливості Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів за названими показниками було умовно виділено такі групи студентів:

1. Студенти з позитивною Я-концепцією (середній чи високий рівень самооцінки, низький рівень особистісної тривожності, домінування інтернальних

тенденцій локусу-контролю, відсутність суттєвих внутрішньоособистісних проблем).

2. Студенти, які мають тенденцію до прояву позитивної Я-концепції (наявність чітко виявлених двох показників позитивної Я-концепції, одним із яких є відсутність суттєвих внутрішньоособистісних проблем).

3. Студенти, які мають тенденцію до прояву негативної Я-концепції (наявність чітко виявлених двох показників негативної Я-концепції, одним із яких є наявність суттєвих внутрішньоособистісних проблем).

4. Студенти з негативною Я-концепцією (неадекватна самооцінка, наявність високого рівня особистісної тривожності, домінування екстернальних тенденцій локусу-контролю, наявність суттєвих внутрішньоособистісних проблем).

Аналіз комплексного дослідження серед першокурсників історичного та психолого-педагогічного факультетів показує, що найбільш чисельною є група студентів із негативною Я-концепцією (42% студентів психолого-педагогічного (ППФ) та 43,48% студентів історичного факультету (ІФ)) та тенденцією до негативної Я-концепції (30% студентів ППФ та 32,61% студентів ІФ); менша кількість досліджуваних із позитивною Я-концепцією (12% студентів ППФ та 10,87% студентів ІФ) та тенденцією до позитивної Я-концепції (16% студентів ППФ та 13,04% студентів ІФ).

Аналіз даних показав, що відмінності у Я-концепції особистості студентів психолого-педагогічного та історичного факультетів статистично не значущі ($t=0,146$). Отже, можна стверджувати, що якихось специфічних особливостей у Я-концепції особистості студентів – майбутніх практичних психологів не спостерігається. Це дещо суперечить думкам, які зустрічаються з цього приводу в літературі про те, що професію психолога обирають молоді люди, у яких є особистісні проблеми. Як показало наше дослідження, багато першокурсників інших факультетів також мають прояви дизгармонійної Я-концепції.

Дослідження динаміки Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі їх професійної підготовки (порівняльні дані для всіх курсів приведені у табл.1) показало збільшення кількості студентів із позитивною та тенденцією до позитивної Я-концепції.

Таблиця 1.

Динаміка Я-концепції особистості студентів-психологів
у процесі професійної підготовки (у %)

№ п/п	Групи	Кількість досліджуваних		
		I курс	III курс	IV курс
1	Позитивна Я-концепція	12	13,04	15,22
2	Тенденція до позитивної Я-концепції	16	19,56	34,78
3	Тенденція до негативної Я-концепції	30	34,78	23,91
4	Негативна Я-концепція	42	32,61	26,09

Аналіз даних показав, що відмінності у Я-концепції особистості студентів психолого-педагогічного та історичного факультетів статистично не значущі (t=0,146). Отже, можна стверджувати, що якихось специфічних особливостей у Я-концепції особистості студентів – майбутніх практичних психологів не спостерігається. Це дещо суперечить думкам, які зустрічаються з цього приводу в літературі про те, що професію психолога обирають молоді люди, у яких є особистісні проблеми. Як показало наше дослідження, багато першокурсників інших факультетів також мають прояви дизгармонійної Я-концепції.

Однак зафіксовані позитивні зміни Я-концепції особистості випускників не відповідають вимогам підготовки висококваліфікованого спеціаліста. Враховуючи важливість гармонійного становлення особистості психологів-практиків, той факт, що майже половина випускників – практичних психологів характеризуються негативними проявами Я-концепції, зумовлює необхідність пошуку і створення умов для гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів, формування позитивних її характеристик вже з першого року навчання.

У третьому розділі “Психологічні умови гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки” представлено обґрунтування основних теоретичних положень формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів, психолого-педагогічну модель гармонізації Я-концепції особистості в процесі підготовки майбутнього практичного психолога, яка базується на засадах особистісно зорієнтованого підходу, а також результати ефективності запропонованої системи формування позитивної Я-концепції.

Формування позитивної Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога полягає у теоретичному і практичному оволодінні студентами психологічними знаннями та вмiлому застосуванні набутих знань у реальних життєвих та професійних ситуаціях, у пізнанні себе як особистості та свого рівня самоактуалізації з метою особистісного зростання.

Процес формування позитивної Я-концепції особистості, як розкриття нею свого природного потенціалу, своїх талантів і можливостей, є результатом як внутрішньої роботи над собою, так і впливу сукупності соціальних, психологічних та педагогічних факторів. Він тісно пов'язаний із процесом самопізнання, підвищення рівня самоповаги і прийняття себе, формуванням позитивних установак, оптимізацією міжособистісних взаємин у системі “студент-викладач”.

Основним принципом розробки системи роботи з формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів є визнання індивідуальності студента, створення необхідних і достатніх умов для її розвитку.

Метою формуючого експерименту стало створення та апробація психолого-педагогічної моделі формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів, перш за все через активізацію процесів самопізнання, самоаналізу, особистісного саморозвитку та формування навичок емоційної та поведінкової саморегуляції.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі *завдання*:

1. Активізувати самопізнання, розвиваючи потребу в пізнанні себе, інтерес до власної особистості, ціннісне ставлення до власних переживань.
2. Розвивати навички рефлексії.
3. Підвищувати рівень прийняття себе, закріплювати відчуття власної гідності, впевненості в собі.
4. Знижувати внутрішньоособистісні суперечності та емоційну напругу.

5. Розвивати навички внутрішнього самоконтролю.

6. Формувати мотивацію самовдосконалення та саморозвитку.

Розроблена нами концептуальна психолого-педагогічна модель особистісної підготовки майбутніх практичних психологів включає теоретичні засади та систему організації роботи щодо гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів.

Гармонізація Я-концепції особистості студентів в умовах навчання у вузі базується на таких теоретичних положеннях:

- реалізація *суб'єкт-суб'єктної взаємодії* викладачів і студентів в практиці навчально-виховного процесу;
- орієнтація на цінність *особистісного досвіду* як важливого компонента змісту освіти;
- активізація *суб'єктності* як умова становлення зрілої особистості;
- стимуляція *осмисленого учіння* в процесі навчальної діяльності.

Розробляючи систему заходів щодо реалізації поставлених завдань формуючого експерименту ми виходили з того, що у навчально-виховному процесі є багато можливостей, які можна використати для активізації процесів особистісного саморозвитку, формування навичок емоційної та поведінкової саморегуляції. Наше завдання полягало у тому, щоб наповнити психологічним змістом, при потребі переставити акценти у вже існуючих формах і методах навчально-виховного процесу з метою активізації процесів самопізнання та саморозвитку особистості студентів.

Базуючись на зазначених теоретичних положеннях та орієнтуючись на реальну систему навчально-виховної роботи, яка функціонує у вузі, ми виділили наступні взаємопов'язані напрямки роботи, націлені на реалізацію поставлених завдань:

- 1) діяльність психологічної служби, яка функціонує у вузі;
- 2) використання психології як засобу самопізнання та саморозвитку;
- 3) організацію самостійної роботи студентів, застосовуючи індивідуальні навчально-дослідні завдання;
- 4) систему навчальних практик, що активізує особистісну рефлексію.

У формуючому експерименті брали участь дві групи студентів психолого-педагогічного факультету Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Експеримент проводився впродовж 2,5 років.

Схематично систему формуючих впливів зображено на рис.1.

Основним системоутворюючим механізмом, який є необхідною умовою приведення в дію кожного із запропонованих напрямків роботи є суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладачів і студентів. Взаємна повага і бажання зрозуміти одне одного – ось найкращий спосіб взаємодії викладача зі слухачами. Саме це дає змогу найповніше виявити та задовольнити особистісні потреби й інтереси всіх учасників навчального процесу. Успіх гармонійної конструктивної взаємодії у структурі стосунків “викладач – студент” визначається перш за все, на нашу

думку, рівнем психолого-педагогічної готовності викладача до такої взаємодії. Саме тому, важлива роль відводилась психологічній службі, діяльність якої, зокрема, спрямована на психологічну допомогу в особистісному та професійному самовдосконаленні викладачів, а також студентів експериментальної групи.

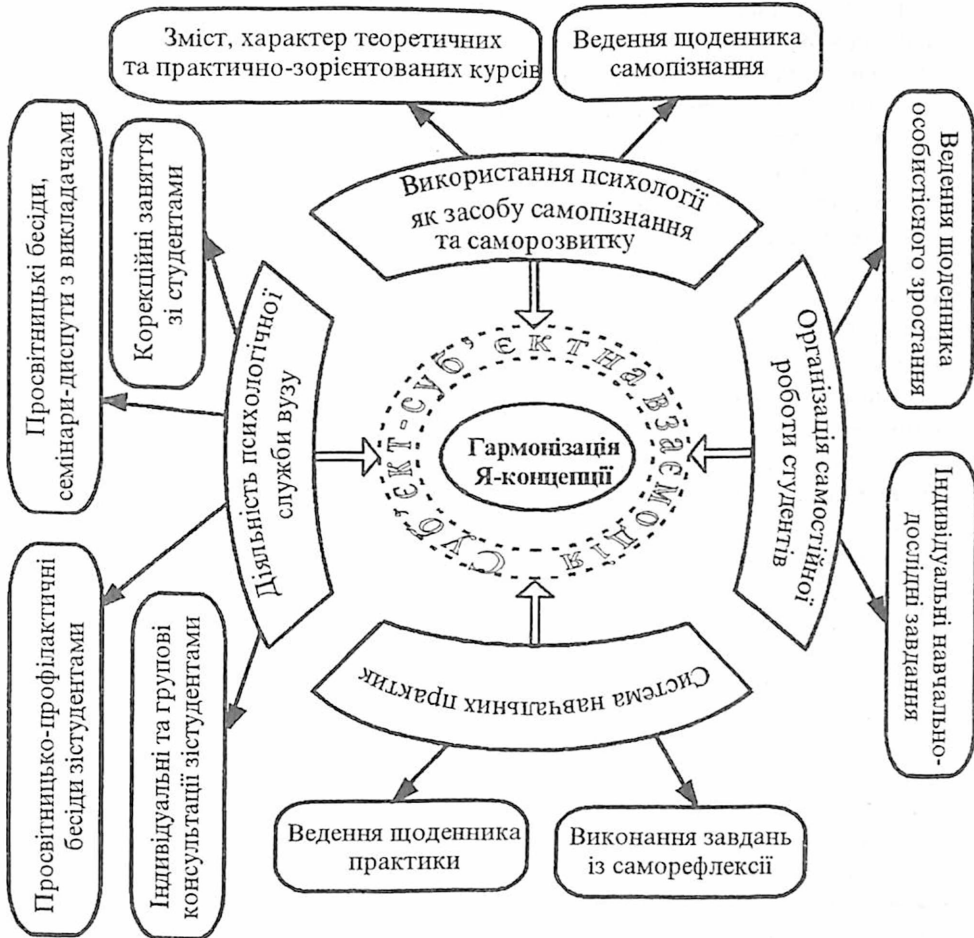

Рис. 1. Система організації роботи щодо гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів

Впровадження у навчально-виховний процес підготовки майбутніх практичних психологів активних методів навчання, використання соціально-психологічного тренінгу дозволяє розвинути у студентів деякі професійно-важливі якості, підвищити у них розуміння власних психологічних особливостей, а також стимулювати виникнення стійкої мотивації до особистісного зростання.

Тому, в процесі проведення формуючого експерименту нами була розроблена та апробована програма тренінгових занять з метою гармонізації Я-концепції особистості студентів в рамках роботи психологічної служби, зміст яких представлено у розроблених нами методичних рекомендаціях для викладачів вищих навчальних закладів та практичних психологів освіти. В процесі роботи використовувались такі методи та прийоми активного соціально-психологічного навчання: групові дискусії, а саме аналіз проблемних ситуацій; рольові ігри; вправи на самопізнання і самооцінювання; мозковий штурм; вправи для розминки; психомалюнок; невербальні прийоми.

В рамках формуючого експерименту для досягнення поставленої мети, крім використання різних форм і методів роботи психологічної служби, велике значення ми надавали активізації потенційних резервів, закладених у змісті самих психологічних дисциплін, які читаються на факультеті. Зміст практичних дисциплін слугував засобом саморозвитку через постановку завдань із саморефлексії та самовдосконалення. Наприклад, знання, одержані при засвоєнні курсу психологічної діагностики, можуть стати при умові осмисленого учіння активним стимулом до самодослідження. Під час вивчення психодіагностики з метою активізації формування навичок саморефлексії та саморозвитку ми пропонували студентам експериментальної групи ведення щоденників самопізнання, куди вони заносили дані про розвиток якостей своєї особистості за результатами психодіагностичних методик, інтерпретацію результатів, співставляли отримані дані і з даними самоспостереження і самоаналізу, обґрунтовували план і конкретні засоби самокорекції та самовдосконалення. В цілому у викладанні психологічних дисциплін велике значення надавалось активізації особистісного досвіду студентів як в процесі аудиторної роботи зі студентами, так і в їх самостійній роботі, зокрема, через систему індивідуальних навчально-дослідних завдань.

Організація самостійної роботи полягала ще в тому, що студентам експериментальної групи пропонували вести щоденники особистісного зростання (зошити з самокорекції та саморозвитку), які були безпосереднім продовженням започаткованого на заняттях з психологічної діагностики ведення щоденників самопізнання. В цих зошитах вони склали індивідуальні програми самокорекції Я-концепції власної особистості, які включали в себе такі етапи: оцінний самоаналіз відповідних особливостей Я-концепції, виявлення у ній суперечностей, негативних і позитивних характеристик; прогнозування того, від чого хотілось би позбутись, а чого набути, виходячи із змісту самоаналізу; формування суб'єктивної моделі бажаного, створення системи конкретних цілей.

В процесі формуючого експерименту ми використали коригуючі можливості системи практик, які передбачені навчальним планом на I, II і III році навчання студентів у вузі, з метою підвищення рівня прийняття себе студентами експериментальної групи, закріплення відчуття власної гідності, впевненості в собі, формування навичок особистісної рефлексії, внутрішнього самоконтролю

та оптимізації міжособистісних взаємин у системі “студент-викладач”.

Завершальним етапом дисертаційного дослідження було проведення контрольної частини психолого-педагогічного експерименту, мета якого – визначити ефективність запропонованої нами системи організації роботи щодо гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів.

Досягнення цієї мети здійснювалось шляхом порівняння особливостей Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів в цілому та окремих її показників на констатуючому та контрольному етапах експерименту: загальної самооцінки, самоповаги, особистісної тривожності, локусу суб'єктивного контролю, внутрішньоособистісних проблем у студентів контрольної та експериментальної груп.

Досвід роботи в процесі проведення психолого-педагогічного експерименту показав, що всі описані види і засоби формуючого впливу адекватні завданням активізації у студентів процесів самопізнання, самоаналізу та саморегуляції. Про це свідчать зміни, які об'єктивно спостерігаються, а також математико-статистична обробка та інтерпретація даних, одержаних на констатуючому і контрольному етапах дослідження (див. табл.2).

Таблиця 2.

Порівняльна таблиця динаміки Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у контрольній (N=25) та експериментальній (N=25) групах (у %)

Особливості Я-концепції	Контрольна група		Експериментальна група	
	до експерим.	після експерим.	до експерим.	після експерим.
Позитивна Я-концепція	16	12	8	24
Тенденція до позитивної Я-концепції	24	32	8	44
Тенденція до негативної Я-концепції	32	36	28	16
Негативна Я-концепція	28	20	56	16
Всього	100	100	100	100

Для констатації значущості змін, які відбулися в експериментальній групі, ми використовували коефіцієнт Стьюдента. Відмінності у Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у контрольній групі до і після експерименту статистично не значущі ($t=0,38$). В експериментальній групі відмінності у Я-концепції особистості студентів до і після експерименту статистично значущі, при $p<0,001$ ($t=5,53$).

Отже, проведений вище кількісний аналіз результатів дослідження свідчить про те, що експериментальна робота із майбутніми практичними психологами сприяла зміні їх Я-концепції у позитивному напрямі. В контрольній групі, де така робота не проводилась, значущих змін у Я-концепції особистості студентів не виявлено.

Результати дослідження підтвердили наше припущення про те, що гармонізація Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога в умовах навчання у вузі пов'язана із спрямуванням навчально-виховного процесу на особистісно зорієнтовану модель з використанням її можливостей в активізації процесів самопізнання та саморозвитку і дозволили зробити загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки, що виявляється у розкритті особливостей цього процесу, визначенні показників Я-концепції особистості студентів, виділенні груп обстежуваних із різними проявами Я-концепції, а також визначенні особливостей гармонізації Я-концепції особистості студентів, розробці та апробації концептуальної психолого-педагогічної моделі формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів.

1. Центральною ланкою системи підготовки практичних психологів є особистісна підготовка, яка інтегрує всі інші елементи цієї системи. Саме тому професійна придатність не зводиться лише до рівня академічної підготовки. Психологові, який прагне досягти високої професійної майстерності, необхідні постійний самоаналіз, усвідомлення власних дій та вчинків, самопостереження, здатність вести безперервний внутрішній діалог. Підготовка психологів-практиків повинна базуватись на врахуванні індивідуальних особливостей студентів і спрямовуватись на формування і розвиток їх позитивної Я-концепції.

2. Модель особистості фахівця у галузі практичної психології включає важливі особистісні риси та якості, які можна об'єднати у понятті позитивна Я-концепція, показниками якої є адекватність і сталість самооцінки, високий рівень самоповаги, домінування інтернальних тенденцій локусу-контролю, відсутність суттєвих внутрішньоособистісних проблем та особистісної тривожності.

3. Я-концепція особистості майбутнього практичного психолога – студента-першокурсника у більшій половині студентів характеризується дизгармонійністю, що проявляється у неадекватній самооцінці, екстернальному локусі контролю, особистісній тривожності, почутті неповноцінності і фрустраціях. У процесі професійної підготовки в умовах навчання у вузі відбуваються незначні зміни в показниках Я-концепції особистості. Позитивна Я-концепція та тенденція до позитивної Я-концепції особистості до закінчення вищого навчального закладу виявляється лише у третині випускників, що з необхідністю ставить проблему пошуку шляхів активізації особистісного зростання майбутніх фахівців вже з першого року навчання.

4. Перспективи особистісного зростання і, зокрема, гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів пов'язані з реалізацією в практиці принципів особистісно зорієнтованого навчання, гуманістичного підходу. Практична реалізація гуманістичних тенденцій повинна опиратись на

активізацію суб'єктної поведінки студентів на основі розвитку рефлексивних процесів (самоаналізу, самопізнання, самооцінювання і на цій основі саморозвитку), які лежать в основі особистісного самовизначення.

5. Процес формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів є ефективним, насамперед, за умови усвідомлення його шляхів і засобів як викладачами, так і самими студентами. Усвідомлення суті майбутньої психологічної діяльності та її особливостей в ході професійного навчання неминуче призводить до змін в уявленні про себе як потенційного суб'єкта цієї діяльності.

6. В основі системи роботи щодо оптимізації умов становлення особистості практичного психолога повинна лежати суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладачів і студентів. Гармонійні стосунки між викладачами та студентами є основою становлення особистості, в якій стосункам диктату, конфронтації протиставлене співробітництво, діалог. Навчання та виховання в діалозі створює умови, що сприяють реалізації творчих, особистісно-рівноправних взаємин викладача та студента. Особливу увагу необхідно приділяти розвитку рефлексії як основного механізму формування особистісних якостей професіонала, якому властиві відкритість і гуманістичність. Рефлексія повинна успішно використовуватись у різноманітних ситуаціях навчально-виховної комунікації.

7. Передумовою особистісного зростання індивіда, що забезпечує цінність усвідомлення свого Я, умов у яких воно існує, потреб, які воно намагається реалізувати та оцінку власних можливостей і цінностей, котрі спонукають Я до активних дій, є процес самопізнання. Активізація особистісного самопізнання передбачає включення у навчальний процес діяльності студента засобів і прийомів безпосереднього та опосередкованого самопізнання, розвитку здібностей до самоспостереження, самоаналізу і самоконтролю.

8. Важливою умовою гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів є формування позитивних установок на власну поведінку, зміна Я-концепції особистості студентів у позитивному напрямі. Свідоме чи напівсвідоме сприймання людиною себе як цінності, сприяє самоповазі, вибору соціально бажаної альтернативи поведінки, гарантує більш чи менш гармонійне ставлення до себе та оточуючих. Самоприйняття або адекватний образ Я особистості при загальній позитивній установці на себе є необхідною умовою для позитивних змін і реалізації можливостей саморозвитку.

9. Реалізуючи в умовах професійної підготовки систему навчально-виховної роботи щодо гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів встановлено, що формування Я-концепції особистості повинно базуватися на особистісно зорієнтованому підході і опиратися на такі напрямки навчально-виховної роботи: діяльність психологічної служби, яка функціонує у вузі; використання психології як засобу самопізнання та саморозвитку; організацію самостійної роботи студентів; систему навчальних практик. Інтерактивні форми роботи зі студентами та викладачами, які використовує

психологічна служба вузу, дозволяють активізувати, коригувати процеси самопізнання та саморозвитку. Зміст психологічних дисциплін може стати дієвим, якщо студент суб'єктно засвоює інформацію, пропускає її через свій внутрішній світ. Організуючи самостійну роботу потрібно використовувати такі форми і методи, які дозволяють цілеспрямовано керувати процесами розвитку самосвідомості особистості (ведення щоденників особистісного зростання, виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань із саморефлексії та саморозвитку). Навчальні практики є додатковим стимулом особистісної рефлексії, можливістю для відпрацювання навичок і вмій самоаналізу та самокорекції.

1. Гармонізація Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів повинна здійснюватись у різних формах і видах навчально-виховної роботи, які органічно взаємозв'язані та спрямовані на досягнення спільної мети (просвітницько-профілактичні бесіди, індивідуальні та групові консультації, активне соціально-психологічне навчання). Цілеспрямована система навчально-виховної роботи створює діалогічний простір, в якому відбувається реалізація природного і соціального потенціалу студентів, завдяки ініціюванню та підтримці викладачами активних форм самопізнання та саморозвитку, підсилення студентами власного особистісного потенціалу через використання інтерактивних методів розвитку особистості, виявлення, розгортання та розв'язання конкретних життєвих і наукових ситуацій та проблем. Це проявляється у когнітивному (розширюється об'єм особистісних знань, розуміння себе та інших, з'являється новий погляд на життя, глибинне усвідомлення життєво професійних цілей), емоційно-оцінному (зростає інтерес до власної особистості, до внутрішнього світу людини) та поведінковому (оволодіння новими методами, засобами і прийомами особистісного зростання, підвищення здатності до самовираження та самоуправління, самоконтролю і відповідальності) компонентах.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів. Зокрема, подальшого вивчення чекають питання, що стосуються впливу інших форм і методів навчання та виховання на процес гармонізації Я-концепції особистості майбутніх фахівців. Саме в дослідженні цих та інших напрямків проблеми ми вбачаємо перспективи нашої подальшої роботи.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Андрійчук І.П. Проблема Я-концепції у зарубіжній та вітчизняній психології // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – Київ, 2000. – Т.2. – Ч.1. – С.11-14
2. Андрійчук І.П. Психолого-педагогічні умови становлення позитивної Я-концепції майбутніх практичних психологів // Психологія. Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2002. – Випуск 15. – С.273-282

3. Андрійчук І.П. Психолого-педагогічна система гармонізації Я-концепції майбутніх практичних психологів // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – Київ, 2002. – Том IV. – Ч.3. – С.14-20
4. Андрійчук І.П. Роль Я-концепції в особистісному становленні практичного психолога // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ, 2000. – Вип. 5. – Ч.1. – С.197-199
5. Андрійчук І.П. Особливості формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів // Психологія. Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2002. – Випуск 18. – С.189-193
6. Андрійчук І.П. Дослідження особливостей Я-концепції майбутніх практичних психологів // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №8. – С.11-14
7. Андрійчук І.П. Проблема позитивної Я-концепції майбутніх практичних психологів // Матеріали III з'їзду Товариства психологів України "Творча спадщина Г.С.Костюка та сучасна психологія. До 100-річчя від дня народження академіка Г.С.Костюка". – Київ, 2000. – С.8-9
8. Андрійчук І.П. Я-концепція особистості та тривожність // Матеріали Міжнародного конгресу "Стреси в повсякденній життєвій діяльності дітей". – Одеса, 2000. – С.4-5
9. Андрійчук І.П. Проблема особистісної підготовки практичних психологів // Тези доповідей 5-ї науково-практичної конференції української спілки психотерапевтів "Особистість психотерапевта в терапевтичному полі". – Тернопіль, 2000. – С.57-60
10. Андрійчук І.П. Християнська мораль і позитивна Я-концепція практичного психолога // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2001. – №1. – С.37-40
11. Андрійчук І. Проблема гармонізації Я-концепції майбутніх практичних психологів // Економіка освіти: Збірка наукових праць НДУ "Економіка вищої освіти НДІ Вищої освіти АПН України". – Тернопіль, 2001. – Т.1. – С.250-253
12. Радчук Г.К., Андрійчук І.П. Психолого-педагогічні умови гармонізації Я-концепції майбутніх практичних психологів. Методичні рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів та практичних психологів освіти. – Тернопіль, 2002. – 48 с. (70%)
13. Андрійчук І. Особистісно зорієнтоване навчання як умова формування позитивної Я-концепції у майбутніх практичних психологів // Матеріали науково-практичної конференції "Ступенева освіта психологів-фахівців: бакалавр, спеціаліст, магістр". – Львів, 2002. – С.3-7
14. Радчук Г., Андрійчук І. Реалізація системи роботи щодо гармонізації особистості майбутніх практичних психологів (з досвіду роботи кафедри практичної психології ТДПУ ім. В.Гнатюка) // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Психолого-педагогічні засади професійного

становлення особистості практичного психолога і соціального педагога в умовах вищої школи”. – Тернопіль, 2003. – Ч.2. – С.43-49 (70%).

15. Андрійчук І. Діяльність психологічної служби вузу як засіб активізації особистісного розвитку майбутніх практичних психологів // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Психолого-педагогічні засади професійного становлення особистості практичного психолога і соціального педагога в умовах вищої школи”. – Тернопіль, 2003. – Ч.3. – С.70-76

Анотації

Андрійчук І.П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Київ, 2003.

Дисертацію присвячено проблемі гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки. Розкрито значення Я-концепції особистості в контексті підготовки майбутнього фахівця у галузі практичної психології; виявлено показники та особливості Я-концепції особистості студентів у процесі навчання у вузі; обґрунтовано можливість гармонізації Я-концепції особистості на основі активізації у студентів процесів самопізнання, самоаналізу та саморегуляції; сформульовано теоретичні положення, що лежать в основі формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів, а саме: орієнтація на цінність особистісного досвіду як важливого компонента змісту освіти, активізація суб'єктності як умова становлення зрілої особистості, стимуляція осмисленого учіння в навчальній діяльності, реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і студентів у навчально-виховному процесі. Створено та апробовано концептуальну психолого-педагогічну модель особистісної підготовки майбутніх практичних психологів, яка включає систему організації роботи щодо гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів.

Ключові слова: самосвідомість, Я-концепція, самооцінка, позитивна Я-концепція особистості практичного психолога, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, особистісно зорієнтоване навчання, самопізнання, самоприйняття, саморегуляція.

Андрійчук И.П. Формирование позитивной Я-концепции личности будущих практических психологов в процессе профессиональной подготовки. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. Киев, 2003.

Диссертация посвящена проблеме гармонизации Я-концепции личности будущих практических психологов в процессе профессиональной подготовки.

В работе отражены положения зарубежной гуманистической психологии о сущности личности и активизации личностного потенциала, отечественные концептуальные положения развития и формирования личности, исследования процесса профессионального становления личности психолога. В диссертации систематизирована, расширена и углублена информация о сущности и индивидуальных особенностях феномена Я-концепции. Я-концепция рассматривается как динамическая совокупность установок личности, которые проявляются во взаимосвязи когнитивных, эмоционально-оценочных и интерактивных особенностей. В работе раскрывается значение Я-концепции личности в контексте подготовки будущего специалиста в области практической психологии. С целью экспериментального исследования сформулировано рабочее определение Я-концепции личности как сложной динамической системы представлений личности о себе, показателями которой являются особенности самооценки, внутриличностных проблем, уровень самоуважения, субъективного контроля, личностной тревожности.

В работе обоснована возможность гармонизации Я-концепции личности студента на основе активизации процессов самопознания, самоанализа и саморегуляции. Сформулированы теоретические положения, лежащие в основе формирования позитивной Я-концепции личности будущих практических психологов, а именно: ориентация на ценность личностного опыта как важного компонента сущности образования; активизация субъектности как условия становления зрелой личности; стимуляция осмысленного учения; реализация субъект-субъектного взаимодействия преподавателей и студентов в учебно-воспитательном процессе.

В экспериментальной части работы исследованы особенности Я-концепции личности студентов-первокурсников, динамика Я-концепции личности будущих практических психологов в процессе профессиональной подготовки, определены показатели и группы студентов с разными особенностями Я-концепции. Результаты анализа экспериментального исследования показали, что наиболее численной является группа студентов с негативной Я-концепцией личности.

В диссертации также разработано концептуальную психолого-педагогическую модель личностной подготовки практических психологов. Система организации работы с целью гармонизации Я-концепции личности будущих практических психологов включает следующие взаимосвязанные направления: деятельность психологической службы, которая функционирует в вузе; использование психологии как средства самопознания и саморазвития; организация самостоятельной работы студентов; система учебных практик. Основой этой системы является субъект-субъектное взаимодействие преподавателей и студентов. Гармонизация Я-концепции личности будущих практических психологов должна осуществляться в разных формах и видах учебно-воспитательной работы, которые тесно взаимосвязаны.

Экспериментальная работа с будущими практическими психологами

способствовала гармонизации их Я-концепции. Получены данные, которые подтверждают, что гармонизация Я-концепции личности будущих практических психологов в условиях обучения в вузе связана с ориентацией учебного процесса на личностно ориентированную модель с использованием её возможностей в активизации процессов самопознания и саморазвития. На основе материалов диссертации разработаны методические рекомендации преподавателям высших учебных заведений и практическим психологам образования относительно оптимизации условий становления личности практического психолога.

Ключевые слова: самосознание, Я-концепция, самооценка, позитивная Я-концепция личности практического психолога, субъект-субъектное взаимодействие, личностно ориентированное обучение, самопознание, самопринятие, саморегуляция.

I.P. Andriychuk. Formation of Positive Self-Awareness Concept in Future Practical Psychologists in the process of their professional training. – Manuscript.

Thesis for acquisition of scientific degree of Candidate in Psychology, specializing in Pedagogical Psychology and Psychology of Age Groups, (specialty №19.00.07). National Dragomanov Pedagogical University in City of Kyiv, 2003.

The thesis is dedicated to the problem of harmonization of a Self-Awareness Concept of the future Practical Psychologists in the process of their professional training. There is formulated the importance of a Self-Awareness concept in the context of training of the future specialist in the field of Practical Psychology; there are determined the indicators and peculiarities of a Self-Awareness Concept of students during their studies in the College; founded the possibility of harmonization of a Self-Awareness Concept on the basis of activation of processes of self-study, self-analysis and self-regulation of the students; there are formulated theoretical postulates that lay in the basis of formation of Positive Self-Awareness concept of the future psychologist, namely, orientation at the value of personal experience as an important component of the contents of studies, activation of subjectiveness as a condition for establishment of a developed personality, stimulation of comprehensive studying during educational activity, realization of subject-to-subject interrelation between teachers and students during educational and upbringing process. There was created and tested a conceptual Psychological and Pedagogical model for individual education of practical psychologists that includes the system of organization of work concerning harmonization of a Self-Awareness Concept in future practical Psychologist.

Key Words: self-awareness, Self-Awareness Concept, self-esteem, positive Self-Awareness Concept of a practical Psychologist, subject-to-subject interrelation, individuality oriented studies, self-learning, self-comprehension, self-regulation.

Поверніть книгу не пізніше зазначеного терміну

ООО «Трансфер». Т. 40 000. 2002 р.

Підписано до друку 3.04.2003. Формат паперу 60x90/16.
Папір друкарський. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 0,9.
Замовлення №57. Тираж 100 примірників.

Редакційно-видавничий відділ Тернопільського державного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
вул. М.Кривоноса, 2, тел. 43-57-97

